
ОСОБЛИВОСТІ МЕМУАРНОЇ ПРОЗИ МАРГАРЕТ ТЕТЧЕР: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ ТЕКСТОТВОРЕННЯ

Алексенко С. Ф.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-590-7-6>

ВСТУП

Сучасний етап дослідження мемуарної літератури характеризується, з одного боку, підвищеною увагою дослідників до культурологічного та еволюційно-історичного аспектів цього літературного жанру, а з іншого, визнанням науковців неоднозначності текстів, що до нього належать, в якості надійного джерела для літературного та лінгвістичного аналізу з огляду на суперечливу та розмаїту суть людської пам'яті як складного психіко-когнітивного феномену. Беручи до уваги обмежені можливості людської пам'яті чітко і невикривлено відтворювати події минулого, стає незрозумілим, в якій мірі можна вважати мемуарні тексти правдивим викладом подій. Якщо події, описані в автобіографії, не можна сприймати як абсолютно достеменні, до якої групи текстів науковці мусять тоді віднести спогадові тексти – історично-документальної чи художньої?¹ Такого роду питання постають внаслідок досліджень впливу пам'яті на процес творення спогадових текстів².

Мемуарна література, будучи неоцінним засобом самовираження національного духу та менталітету, надає дослідникам унікальну можливість простежити еволюцію громадської думки, розвиток суспільно-політичного ландшафту, пізнати емоційний світ людини, якій належать спогади. Спогадові тексти вивчаються як лінгвокультурологічний, семантичний, етнопсихологічний культурний продукт^{3, 4}; як фіксація

¹ Любовець Н. І. Вивчення мемуарів як історичного та біографічного джерела: до історіографії проблеми. *Українська біографістика*. 2010. Вип. 7. С. 66–104.

² Loftus Elizabeth F., Pickrell Jacqueline E. Formation of False Memories. *Psychiatric Annals*. 1995. No. 12. P. 720–725.

³ Пустовіт В. Ю. Проблеми націєтворення в мемуарному дискурсі вітчизняних письменників XIX століття: монографія. Луганськ: Знання, 2008. 284 с.

⁴ Черкашина Т. Ю. Мемуарно-автобіографічна проза XX століття: українська візія: монографія. Харків: Факт, 2014. 378 с.

історії пам'яті, що дозволяє прослідкувати формування особистісної суб'єктивної системи ціннісних настанов і суджень^{5, 6}; як літературний метажанр з певними стильовими характеристиками⁷, який дає змогу дослідити соціально-політичні та духовно-культурні віхи суспільства крізь призму его-сприйняття конкретної особистості.

З огляду на розмаїття підходів до вивчення жанру мемуарної прози (джерелознавчий, культурологічний, історико-літературний, гендерний, соціологічний, психоаналітичний, наративний, когнітивний, суб'єктивний, філософський, філологічний) домінантною стає міждисциплінарна матриця розгляду мемуарної літератури, що включає в свою дослідницьку парадигму історичний, літературознавчий та культурологічний підходи. Збільшення джерельної бази за рахунок вітчизняної та західноєвропейської мемуаристики сприяло подальшій розробці питання дослідження мемуарних джерел.

1. Жанроутворюючі особливості мемуарних текстів

Художньо-документальна література представлена розложистою системою жанрів і жанрових різновидів: біографічний, автобіографічний, мемуарний, епістолярний історичний; щоденники, подорожі, записні книжки, памфлети, літературна публіцистика. Класифікація мемуарних творів є досить умовною і залежить від основного критерію класифікації: за соціальною ознакою (мемуари державних діячів, військових, мемуари духовенства, представників робітничого і селянського класів); за жанровою ознакою (спогади, щоденники, автобіографії, біографічні спогади, некрологи, памфлети); за формою викладу (мемуари-життєписи, мемуари про окремі події, літературні записи, мемуари з авторським викладом і літературні записи, форма художнього твору та форма щоденника); за характером відтворення подій (спогади та щоденники)⁸.

Культурологічна парадигма мемуарного джерела охоплює наступні аспекти: мемуаристика органічно вплетена в соціокультурний хронотоп сучасності, тобто в актуальну культуру, що дозволяє їй залишатись частиною цієї культури незалежно від часу створення; твори

⁵ Скарніна О. Ю. Особистісне і документальне в мемуарній і біографічній прозі (на матеріалі української літератури кінця ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06. Тернопіль, 2007. 20 с.

⁶ Танчин К. Я. Щоденник як форма самовираження письменника : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06. Тернопіль, 2005. 20 с.

⁷ Федунь М. Р. Українська мемуаристика в Галичині кінця ХІХ –початку ХХ століття: жанрово-стильові особливості : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Івано-Франківськ, 2001. 19 с.

⁸ Єловських У. Загальнотеоретичні питання вивчення мемуарів як історичного джерела: історіографія проблеми. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики* : зб. наук. пр. К., 2006. Вип. 13. Ч. II. С. 152–161.

мемуаристики несуть у собі соціальну пам'ять різних культурних епох і є поліфонічними, тобто ведуть багаторівневий діалог із сучасною свідомістю; велика кількість портретних характеристик та поглиблений психологічний аналіз дозволяють мемуаристиці відображати час через людську особистість, її соціальний статус; ретельний відбір життєвого матеріалу призводить до концентрації в мемуаристиці таких фактів, особистостей, подій, ідей, які складають «квінтесенцію» свого часу, тобто несуть його буттєвий потенціал; мемуаристи свідомо чи несвідомо зводять тематику мемуарів до «вічних проблем» культури людства та розглядають з різних точок зору смислоутворюючі життєві категорії^{9, 10, 11}.

Дослідження літературного жанру мемуарів є багатоаспектними та різносторонніми. Мемуарна література поєднує в собі деякі загальні основоположні принципи, що притаманні низці споріднених жанрів. Вона є різновидом документальної літератури і в той же час одним із видів так званої літератури спогаду, або спогадової прози. Важливою є історична цінність мемуарів, які надають об'єктивну фактуальну інформацію. Мемуари є специфічним жанром літератури, який характеризується певною особливістю – документальністю, що базується на свідченнях мемуаристів, які можуть описувати події з більшою достовірністю. Мемуари можуть засвідчити деякі факти, що не відображаються в інших видах джерел, тобто мемуарні подробиці можуть мати важливе значення для реконструкції тієї чи іншої події¹².

Згідно лексикографічних та наукових мовознавчих джерел, визначення мемуарів є відносно сталим і конкретним: «Мемуари – записи людей про події минулого, які вони спостерігали або в яких брали участь»¹³; «Мемуари – записки про минулі події, зроблені сучасником або учасником цих подій»¹⁴; «Літературний твір у формі записок, написаний від першої особи – учасника або свідка відображених у ньому

⁹ Almqvist E. D. Reflections on Memoir as a New Genre. *Irish University Review*. 2020. Vol. 50. Issue 1. Pp. 153–163.

¹⁰ Bruner J. The “Remembered” Self. *The Remembering Self: Construction and Accuracy in the Self-Narrative: selected works* / ed. by N. Neisser and R. Fivush. Cambridge, 1994. P. 41–54.

¹¹ Smith S., Watson J. *Reading Autobiography: A Guide for Interpreting Life Narratives*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2010. 2nd Edition. 394 p.

¹² Іващенко В. Ю. Мемуари з історії Харківського університету XIX – початку XX. *Вісник Харківського університету ім. В. Н. Каразіна*. 2000. № 485: Історія. Вип. 32. С. 259–267.

¹³ Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К. : Академія, 1997. С. 251.

¹⁴ Бибиц С. П., Сютя Г. М. *Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання* / за ред. С. А. Єрмоленко. Харків : Фоліо. 2006. С. 297.

подій»¹⁵; «...сукупність художньо-документальних творів, у яких автор був свідком чи безпосереднім учасником описуваних подій, реконструйованих або зафіксованих не лише за допомогою офіційних і особистих документів, а й на основі автобіографічної пам'яті автора»¹⁶. Як свідчать вищенаведені визначення, тлумачення літературо- та мовознавцями змісту цього поняття збігаються з побутово-повсякденним його трактуванням.

Жанроутворюючими домінантами, що відображаються і перетворюються художніми засобами в мемуаристиці є категорії пам'яті і суб'єктивності. Поєднання в мемуарах достовірного та вигаданого становить великі труднощі для біографа, дослідника творчості певної видатної особистості під час встановлення співвідношення обох елементів. Класичним прикладом невизначеності такого співвідношення слугує автобіографічний твір Йоганна Вольфганга фон Гете «Поезія і правда: з мого життя» (Goethe J.W. Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit). Пропорція може сильно варіюватись в різних мемуарних творах, від домінування елементів художньої вигадки (як, наприклад, у «Сентиментальній подорожі Францією та Італією» Лоренса Стерна) до їхньої другоплановості (як у документальній спадщині Ф.П. Матушевського).

Категорія ретроспективності мемуарної прози безпосередньо пов'язана із категорією пам'яті. Суб'єктивне минуле усвідомлюється як самоцінність, оскільки воно обмежене строком людського життя, при цьому в рамках одного мемуарного твору ретроспективно охоплюються різні його етапи: згадуються більш менш віддалені періоди минулого з переходом до сучасності, яка, в силу хронологічного усвідомлення автором подій його життя, служить тлом для кореляції з минулим. Щодо функціонування категорії часу, то в мемуарах можна виокремити дві її форми. Перша форма зображає людське життя не через аналітичний перерахунок тих чи інших рис і особливостей, а через розкриття характеру головного героя (його дій, вчинків, мовлення тощо). Друга форма представлена так званим аналітичним часом, в якому весь матеріал мемуарів розподіляється за концептуально-ціннісним критерієм: сімейне та суспільне життя, поведінка під час війни, ставлення до друзів, етикетні правила, зовнішність тощо. Життєпис героя згідно з таким розподілом складається з різночасових подій та випадків, адже певна риса чи властивість характеру підтверджуються найбільш яскравими прикладами з життя, що не обов'язково викладені в хроноло-

¹⁵ Академічний тлумачний словник української мов: в 11 т. URL: <https://sum.in.ua/s/memuary>

¹⁶ Черкашина Т. Ю. Мемуарно-автобіографічна проза XX століття: українська візія : монографія. Харків : Факт, 2014. 378 с.

гічній послідовності. Однак роздробленість часового біографічного ряду не виключає цілісності характеру персонажа¹⁷.

Категорія документальності як одна з основ жанру мемуарів виражає орієнтованість на зображення достовірного минулого, що підтверджується документами та показаннями свідків. Як і інші ретроспективні жанри, мемуаристика використовує доступні їй документи та спирається на живі авторські свідчення, що отримують статус своєрідного документу. Неодмінна інтенціональність інформації, що міститься в будь-якому історичному джерелі, не виключає її об'єктивності, ступінь якої залежить, перш за все, від соціально-класової позиції творців джерела і методів відображення реальності. Мемуари ж містять опосередковану інформацію про дійсність і безпосередню про мемуариста.

Будучи фіксацією подій минулого, мемуари виявляються і сповіддю, і виправданням, і звинуваченням, і роздумами особистості, тому характеризуються високим ступенем суб'єктивності, що не є недоліком, а визначальною властивістю цього жанру: вони несуть на собі відбиток особистості автора. Серед жанрових ознак дослідники зазначають художньо-психологічну рефлексію внутрішнього світу головного героя, залучення художнього вимислу і домислу, наявність серед персонажів реальних історичних осіб при визначеному домінуванні одного головного героя¹⁸. Однак, мемуари не можна вважати продуктом виключно особистісного походження: певна соціально-історична доба також відображається в них. Ступінь впливу особистості мемуариста, повнота та достовірність його вражень у мемуарах залежать від тієї епохи, в якій вони створювались.

Низка об'єктивних та суб'єктивних особливостей мемуарної літератури сформована її функціональними характеристиками. До об'єктивних віднесені наступні: відтворення колориту епохи; передача ставлення до суспільних подій з боку різних груп населення; відновлення фактів, не зафіксованих в жодному іншому джерелі; доповнення історіографічних джерел. Серед суб'єктивних відзначені авторська ідіосинкратичність та тенденційність; помилки пам'яті та неможливість визначити ступінь достовірності джерел, на які посиляється автор¹⁹.

Зазначимо, що мемуарам притаманна стилістична варіативність: оповідь може характеризуватися і барвистістю художньої прози,

¹⁷ Neimeyer G.J., Metzler A.E. *Personal Identity and Autobiographical Recall. The Remembering Self: Construction and Accuracy in the Self-Narrative: selected works* / ed. by N. Neisser and R. Fivush. Cambridge, 1994. P. 105–135.

¹⁸ Черкашина Т.Ю. Наративні особливості художньо-біографічної прози: автор і читач : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06. Тернопіль, 2007. 20 с.

¹⁹ Словських У. Загальнотеоретичні питання вивчення мемуарів як історичного джерела: історіографія проблеми. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики* : зб. наук. пр. К., 2006. Вип. 13. Ч. II. С. 152–161.

і публіцистичністю, і науковим обґрунтуванням того, що описується. Хиткість межі між мемуарами і художніми жанрами є очевидною, а тому стає можливим використання поняття «художні мемуари». Художні мемуари є більш пізньою та розвиненою формою власне мемуарів (свого першоджерела), що «наслідують у «першоформи» розпливчастість кордонів, розмитість сюжету, мозаїчність композиції»²⁰, але відрізняються від неї тим, що наприклад, не виключають наявності домислу. Як і в художній літературі, мемуарний сюжет може бути динамічним, яскраво вираженим сплетінням фактів, подій, сцен, та послабленим, коли в авторській оповіді переломлюється складна динаміка життя. Традиційні «класичні» мемуари тяжіють саме до останнього типу сюжетного розвитку. На противагу художній прозі сюжет мемуарів виключає вигадку чи помірний домисел, автор не може розпоряджатись достовірним документальним матеріалом за власним бажанням, перетворюючи його вихідний зміст для довільної побудови тексту. Зміст мемуарів є достатньо жорстко прив'язаним до реальності, але ця реальність не є фотографічно відтворюваною, а трансформованою в свідомості свідка, відповідно, вона є організованою за рахунок відбору фактів, їхнього співвіднесення один з одним, обрамленого деталями та доповненого картинками минулого.

Будучи літературно-культурним феноменом, мемуари виявляють суперечності між спробами автора створити власний образ та звертанням до точки зору читача, який повинен цей образ відтворити та завершити; між історичною документальністю та суб'єктивною версією подій, що визначається «Я-концепцією» автора (ця суперечність часто вирішується на користь суб'єктивної версії через те, що автор практично завжди бачить у собі «позитивного героя»); між спробою автора виокремити самоідентичність (цілісність Я) та низкою змінних самооцінок, яких неможливо уникнути в тексті, що викладає «історію життя»; між Я-суб'єктом, який виступає як автор-оповідач, та Я-об'єктом (авторські характеристики, оцінки, думки), що виступає в ролі предмету опису.

Виокремлення жанроутворюючих елементів мемуарних текстів на лексико-семантичному рівні передбачає визначення класів одиниць як найбільш стандартних об'єднань, що мають типологічно загальний характер та регулярно використовуються в творах цього жанру. Виокремлення таких об'єднань базується на системному зв'язку лексичних та фразеологічних одиниць, їхній співвіднесеності з основними концептуально-змістовими та композиційними характеристиками, що визначають жанр як стійкий тип художнього твору.

²⁰ Нікіфорчук С. Автобіографія, біографія, мемуари як основні типи художньо-документальної літератури: диференціація понять. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. Херсон, 2011. Вип. 14. С. 269.

Склад жанроутворюючих лексико-фразеологічних угруповань при всій їх стандартизованості в конкретних текстах завжди є рухомим, змінним та відображає особливості індивідуального стилю автора, інтенції якого і визначають вибір конкретних одиниць, що виражають та забезпечують варіативність певного інваріантного значення. Ознаками жанроутворюючих засобів є їхня повторюваність, сталість та певна конструктивна роль у формуванні змістово-тематичного плану тексту, його композиційної організації, створенні системи образних засобів жанру.

До жанроутворюючих елементів лексико-семантичного рівня відносимо:

1. Одиниці семантичних полів (лексико-тематичні угруповання) автобіографічних творів, які є пов'язаними з інваріантними мотивами жанру та його основними тематичними комплексами, такими як, наприклад, номінації емоцій та їх вияв у жанрі елегії, лексика зі значенням «переміщення в просторі» у жанрі записок мандрівника, слова та фразеологізми із семою «пам'ять» у спогадах тощо;

2. Лексико-семантичні групи, характерні для первинного жанру-«прототипу», наприклад, формули привітання в епістолярних творах, що утворюють композиційну рамку тексту, відкриваючи та завершуючи його, та є ядреними елементами листа як первинного жанру. Мемуаристи часто долучають листи та цитати з них у свої оповіді. Взаємодія мемуарного та епістолярного жанрів є багатофункціональною. Листи, в яких описуються минулі події, беруть участь у створенні мемуарного сюжету, а характеристики сучасників сприяють розкриттю внутрішнього світу героїв. Листи, цитовані мемуаристами, в окремих епізодах можуть суттєво змінювати монологічне мовлення оповідача, перетворюючи його на діалог, бесіду тощо. Включення листів у текст також дозволяє автору уникнути суб'єктивності судження про події чи персонажів²¹;

3. «Егоцентрична» лексика висловлює вихідні параметри комунікативної ситуації, що моделюється у цьому жанрі, як, наприклад, дейктичні слова, згруповані навколо координат «я – тут – зараз», що визначають конкретну ситуацію в авторських спогадах²²;

4. Образні засоби слугують своєрідними формулами жанру, наприклад метафори «минуле-сон» чи «минуле-туман» в спогадах. Стійкість та повторюваність лексичних та фразеологічних одиниць, характерних для певного жанру, особливо яскраво виявляються у так

²¹ Черкашина Т.Ю. Наративні особливості художньо-біографічної прози: автор і читач : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06. Тернопіль, 2007. 20 с.

²² Танчин К. Я. Щоденник як форма самовираження письменника : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06. Тернопіль, 2005. 20 с.

званих «сильних» позиціях тексту, перш за все, у заголовках, на початку та в кінці твору.

Поступовий розвиток розповіді передається через формування розділів, кожен з яких складається з різної кількості абзаців. Художньо-документальні зображення в спогадах будуються за допомогою тих лексичних одиниць, що корелюють з тематичним наповненням та ознаками певної історичної епохи створення спогадової літератури. У мемуарних творах виокремлюють групи заголовків розділів та / чи підрозділів, що охоплюють семантичні компоненти часу та простору; мають семантичний компонент «пам'ять» і відображають фрагментарність спогадів; використовують метафору «життя – книга»; виражають авторські інтенції та оцінки. Вони можуть виражати ціль спогадів, об'єкт спогадів, реалію, факт, оцінку, характер спогадів²³.

Тексти, які відносяться до жанру мемуарів та біографій, характеризуються відносно стійким набором повторюваних висловлювань, що дозволяє виявити певну сталу композиційну рамку представлення інформації: 1) повідомлення про рік, місце народження; 2) розповідь про сім'ю, в якій народився оповідач, про батьків, про майно сім'ї; 3) пояснення про переїзд, зміну місця життя, опис тієї чи іншої місцевості; 4) повідомлення про події з особистого життя, про сферу діяльності тощо. Однак, існує варіантність текстової організації мемуарних творів, в них може бути порушена проспективна хронологічна послідовність (фабула) при описі подій життя і мати місце ретроспективне представлення: розповідь може починатись з опису поточного періоду життя оповідача та підведення підсумків (типове для жанру мемуарів зміщення сюжету по відношенню до фабули). При розповіді про минулі життєві події можуть використовуватись дієслова у формі теперішнього часу для передачі повторного емоційного проживання описуваних подій автором та занурення в контекст часу, що описується.

У викладі оповіді можливими є різноманітні авторські доповнення-відхилення від сюжетної вісі, після яких не завжди відбувається повернення до основної розповіді. Однією з найважливіших характеристик мемуарів у такому випадку стає поєднання часових пластів²⁴. Постійна апеляція людини до своєї пам'яті може порушувати хронологію передачі життєвих подій, періодів, чим і пояснюється існування відступів при повідомленні, так званих авторських вкраплень.

²³ Smith S., Watson J. Reading Autobiography: A Guide for Interpreting Life Narratives. Minneapolis : University of Minnesota Press, 2010. 2nd Edition. 394 p.

²⁴ Черкашина Т.Ю. Українська мемуарно-автобіографічна проза XX ст.: жанрова, структурна та ідейно-художня еволюція : автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.01. Київ, 2015. 40 с.

Оскільки час мемуарного тексту є ретроспективно направленим, більша частина розповіді ведеться у формі минулого часу. Відсутність повідомлення про майбутні події, незакінченість мемуарних текстів є їхньою характерною рисою. Одним з головних жанроутворюючих засобів мемуарів є лексичні одиниці, що фіксують різні життєві етапи людини. В групу засобів, що позначають існування людини, входять лексичні одиниці із значенням «життя»; часто спостерігається взаємопроникнення лексичних одиниць з архісемами «життя» та «робота» в зв'язку з тим, що в сучасній цивілізаційній матриці праця займає більшу частину доби, стаючи способом життя для більшості соціалізованих членів суспільства. Процес відбору життєвого матеріалу для мемуарного тексту відбувається у відповідності до індивідуального авторського бачення, а також у зв'язку з поставленими задачами²⁵. Низка обставин реального життя іноді залишається за межами тексту, бо вони не є предметом інтересу мемуариста, не узгоджуються з обраною ним темою. І навпаки, незначні подробиці можуть виявитись суттєвими в контексті твору, оскільки вносять додаткову інформацію до основної теми, збагачують її новими акцентами. Навіть найбільш інформаційно насичені мемуари-хроніка не можуть охопити всі аспекти минулого і концентрують увагу на тих сторонах життя, які співвідносяться з особистим досвідом автора.

Практично не існує мемуарів, що не використовують «чуже слово», або інтертекст: цитати з документів, літературних творів, листів, щоденників тощо. Подібні матеріали, в поєднанні з авторською розповіддю, покликані підсилити достовірність зображуваного у творі. Цитати в мемуарах виконують різні функції, від виключно інформаційної до естетичної, коли вони стають виразним художнім засобом. Цитата розширює інформаційне поле твору, вносить в нього свідчення, що іноді можуть виходити за межі досвіду автора.

В системі образотворчих засобів в спогадах особливе місце займають порівняння, що як елементи художньої думки і способи вираження логіко-когнітивних здібностей, відкривають мовні індивідуальні особливості автора мемуарів. Правильна побудова порівняння як зіставлення двох різнокатегоріальних предметів на підставі певної подібності їхніх ознак чи особливостей демонструє спостережливість мемуариста, вміння бачити і правильно сприймати зовнішні зв'язки предметів і явищ.

У цілому, мемуари мають енциклопедичну, гносеологічну цінність. Вони є невід'ємною частиною культурної комунікації, що відображають певну історичну добу та характеризують суспільство через людську

²⁵ Crystal D. Investigating English Style. London : Routledge, 1969. P. 115.

особистість, поєднуючи в собі елементи документальної та художньої літератури.

2. Лексико-семантичний аналіз мемуарів Маргарет Тетчер

Маргарет Гільда Тетчер, Баронеса Тетчер – британська політична діячка, яка стала 71-м прем'єр-міністром Великої Британії від Консервативної партії і перебувала на цій посаді з 1979 по 1990 рік. Це увійшло в історію не лише як найтриваліше прем'єрство у 20 столітті, а й як феномен першої жінки на такій посаді, а також першої жінки, яка стала прем'єр-міністром європейської держави. Відома як «залізна леді», Тетчер втілила в життя низку консервативних заходів згідно своєї холистичної філософії зміни країни і держави та її місця на світовій арені, а після відставки, за пропозицією медіамагната Руперта Мердока написала мемуари «*The Downing Street Years*» (1993) та «*The Path to Power*» (1995). Матеріалом пропонованої розвідки виступає текст мемуарів першого тому під назвою «Роки на Даунінг Стріт», в якому авторка описує свій життєвий досвід на посаді прем'єр-міністра з 1979 по 1990 роки. Цей автобіографічний твір є своєрідною сповіддю, в якій Тетчер намагається рівномірно розподілити акценти між «історією «Я» та «історією суспільства». У творі переплітаються опис формування великої особистості та картина епохи, що пройшла. Авторка розповідає про власне життя на фоні історичних та політичних подій: формування цілей її діяльності як політикині на початку 1980-х років, Фолклендська війна 1982 року, перемога Консерваторів на загальних парламентських виборах 1983 та 1987 років, страйк шахтарів 1984–1985 років, Брайтонська бомба (вибух в готелі «Гранд-Брайтон»), справа Уестленда, обставини її виходу з політики тощо, надаючи читачам можливість бути свідками взаємного діалектичного впливу історії суспільства, певних історичних подій та її яскравої та харизматичної особистості. У цьому томі читачі дізнаються про ті історичні події та факти, які Тетчер вважала за найбільш актуальні, а тому відібрала їх для написання свого «его-документу». Мова і стиль її мемуарного тексту, що почасти містить судження авторки про чоловіків і жінок, з якими їй довелося перетинатися (чи то світові державні діячі, чи то міністри з власного уряду), свідчать про повну, безапеляційну відвертість авторки і в нищівній критиці, і в щедрій похвалі.

Досліджуючи мемуарну прозу М. Тетчер на предмет лексико-семантичного аспекту її текстотворення, ми спиралися на концепцію О.А. Бабелюк про принцип текстотворення як спосіб «структурно-семіологічної, лінгвостилістичної та наративної організації простору тексту», а самого процесу текстотворення – як нелінійної організації цілісності оповіді, який формується поза будь-якою структурою

і ґрунтується на поєднанні художніх, філософських, соціальних та культурологічних «кодів»²⁶.

Процес текстотворення пов'язаний з дериваційними феноменами міжтекстових відносин, ціллю яких є генезис нових текстів на основі сукупностей текстів, що вже існують. Кожен текст як цілісний мовленнєвий твір створюється за певними закономірностями, що зазнають впливу від самого тексту та від авторської мети та модальності, тобто ставлення автора до інформації, що повідомляється. Авторська установка щодо створення тексту визначає тип викладу, відбір матеріалу, загальну стилістику твору тощо. Проте, хоч і з урахуванням загальних правил побудови тексту певної направленості, автор здійснює безпосередній особистісний вплив на конструювання твору.

В мемуарах М. Тетчер «The Downing Street Years» авторська мета полягає в інформуванні читачів через надання фактів про своє життя та вираженні своєї особистості. Механізм текстотворення досліджуваних мемуарів зумовлюється набором наступних конструктивних ознак, сукупність яких формує модель комунікації в цьому художньому творі: комунікативна мета – інформування та експресія; предмет, або сам зміст комунікації – 11 років з життя автора; ознаки ситуації, в якій здійснюється комунікація – роки прем'єрства Тетчер та усі події під час цього періоду; соціальна характеристика учасників комунікації – титуловані особи, міністри, військові, політики, шахтарі, представники світової еліти, державні діячі.

2.1. Ключові слова авторського стилю Маргарет Тетчер

Лексичний склад будь-якого художнього тексту неоднаковий з точки зору смислової та естетичної значущості у контексті цілісного твору, адже різні слова та словесно-мовні образи по-різному співвідносяться з особистісними та загальними, наскрізними темами, з ідейно-художнім змістом всього тексту. В будь-якому творі словесного мистецтва можна виявити центральні слова-образи, слова-лейтмотиви, слова-ключі, які більше за інших пов'язані з глибинним ідейно-художнім сенсом твору і які в стилістиці художньої мови прийнято називати ключовими словами. Ключові слова – це розряд височастотної автосемантичної лексики художнього тексту, яка складає його семантичне ядро (на лексичному рівні) і виступає як вектор інтерпретації художнього тексту²⁷. Дослідниця Форманова С.В. визначила такі критерії відбору

²⁶ Бабелюк О. А. Поетика постмодерністського художнього дискурсу: принципи текстотворення (на матеріалі сучасної американської прози малої форми) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04. К., 2010. С. 12–14.

²⁷ Форманова С. В. Ключові слова як вектор інтерпретації художнього тексту. *Культура народів Причорномор'я*. 1999. № 6. С. 236.

ключових слів у художньому тексті: асоціативна спільність означуваного та означального; інакомовність; багатозначність; символічність; контекстуальна обумовленість; частотність; інформативність²⁸. Нерідко ключові слова виступають як поєднання слів, іноді як цілі фрази, що виражають лейтмотив образу або одну з ідей тексту.

Розглянемо специфіку такого роду ключових слів у тексті мемуарів М. Тетчер. Мемуари «залізної леді» мають назву «The Downing Street Years», в якій вживається ключове словосполучення «*Downing Street*», що позначає офіційну резиденцію прем'єр-міністра (адреса резиденції – Даунінг-стріт, 10). Саме в заголовку мемуарів відображена основна тематична направленість тексту: метонім «*Downing Street*» символізує політичну діяльність М. Тетчер на посаді прем'єр-міністра країни, а словосполучення «*the Downing Street years*» вказує також і на хронологічні межі дискурсивного простору цього мемуарного твору.

Розглянемо ключові слова авторського стилю Тетчер на рівні заголовків розділів та підрозділів. Методом суцільної вибірки були відібрані та проаналізовані заголовки (здебільшого словосполучення) усіх 28 розділів та 191 підрозділу досліджуваного мемуарного доробку. В результаті аналізу з'ясовано, що ці словосполучення представлені наступними лексико-семантичними групами:

1) абстрактні іменники на позначення термінології соціально-економічної та політичної сфер (*policy, politics, courtesy, controversy, security, order, economy, budget, reform, cabinet, community, summit, neighbourhood, crime, confrontation, inflation* тощо). Абстрактні іменники як пласт високочастотної лексики передають загальну спрямованість мемуарів політичності на опис не стільки свого загального життєвого досвіду, скільки політичного дискурсу свого життя. Тож, у фокусі досліджуваного мемуарного твору – типове життя політика (постійні зустрічі, наради, перемовини різних рівнів, політичний протокол), політичні погляди, боротьба за владу всередині країни, питання економіки, справедливості, суспільного прогресу тощо. Політика – сфера діяльності, яка пов'язана з абстрактними феноменологічними суспільно-філософськими категоріями. Саме вони є ядром змісту понять *democracy, country, nation, struggle, economy, policy, freedom, evil, aggression, communism* тощо, якими й оперує у своїх мемуарах М. Тетчер. Політична термінологія несе вагоме смислове навантаження, слугує для реалізації ідейних замислів авторки, вираження її думки, політичної та громадянської позиції. Вже з перших сторінок мемуарної прози Тетчер читач стикається з безліччю політичних термінів, наприклад: «*When the four tellers return to read the total of votes recorded in the lobbies, MPs can see which party has won from the positions they take up facing the Speaker.*

²⁸ Ibid. С. 236–238.

On this occasion the two *Tories* walked towards the Speaker's left hand in the space usually occupied by *government whips*²⁹. Лексеми «*the lobbies*», «*MP*», «*party*», «*the Speaker*», «*Tories*», «*government*» визначають і сферу діяльності авторки мемуарів, і сферу її інтересів. Саме політична кар'єра М. Тетчер зробила її однією з найвизначніших жіночих постатей у історії людства. Окрім того, і для самої М. Тетчер політика займає одне з найважливіших місць у її житті;

2) власні назви – антропоніми / топоніми / ойконіми / сувереноніми (імена та прізвища людей, назви країн, інших географічних об'єктів), ергоніми (назви установ, закладів, організацій, політичних партій, посад, політичних явищ тощо) та документоніми (назви документів, подій), що надають тексту мемуарів конкретики, фактологічності, фокусують увагу читача на певній події чи явищі (*Downing Street, Helmut Schmidt, the Tokyo G7 Summit, Parliament, the House of Commons, the Labour Government, the Tory Party, the Cold War, Scotland Yard, Strategic Arms Limitation Treaty, the Maastricht Treaty, the Anglo-Irish Agreement, the First and Second World Wars, the Strasbourg European Council, the Soviet Union, the Canal Zone, the Rhodesian settlement, the Sri Lankan Parliament, the Shadow Cabinet, the Prime Minister, an election, Opposition, the British economy, nation* тощо);

3) економічні, соціальні та політичні акроніми (*RPI for "Retail Price Index"; VAT for "value-added tax"; MLR for "Minimum Lending Rate"; PSBR for "Public Sector Borrowing Requirement"; NRC for "the National Reporting Centre"; CEGB for "Central Electricity Generating Board"; NCB for the "the National Coal Board"; ISTC for "The Iron and Steel Trades Confederation"; NUJ for "the National Union of Journalists", NUM for "the National Union of Mineworkers"* тощо);

4) числівники як вказівники на часові межі розгортання подієвого простору, економічні показники, супровідні статистичні дані щодо різних суспільних подій (*the end of 1979, the end of April 1982, 13-14 weeks, the 19th of June, the top rate of income tax to 60 per cent (from 83 per cent), the basic rate to 30 per cent (from 33 per cent), 149 police officers and 58 members of the public were injured* тощо). Лексеми, що вказують на окремі часові проміжки, встановлюють хронотоп твору.

В цілому, мемуари прем'єр-міністра Великої Британії охоплюють одинадцять з половиною років її перебування на цій посаді і присвячені майже виключно проблемам політичної влади, відносин голови уряду з основними інститутами та взаємодії виконавчої і законодавчої гілок влади. Тетчер приділяє особливу увагу відносинам з кабінетом і окремими міністрами, і крізь призму цих стосунків розглядає майже кожен з проблем, що висвітлюється у творі.

²⁹ Thatcher M. *The Downing Street Years*. Harper Collins Press, 2012. P. 2.

Окрім детального опису внутрішньополітичних тенденцій розвитку власної країни, у яких політична діячка відігравала важливу роль, Тетчер мала безпосередній вплив на загальнополітичну обстановку у світі, тож авторка надає своє бачення панорами подій, того тла, на якому вона здійснювала свою діяльність. Тому до ключових слів авторського стилю М. Тетчер відносимо й лексику (власні та загальні назви), що стосуються світової політики, а не лише політики та політичного устрою Великобританії, наприклад: «*What made this more dangerous in the late 1970s was that the United States was undergoing a similar crisis of morale following its failure in Vietnam. In fact, the “Vietnam Syndrome” was perhaps more debilitating than its Suez counterpart because it embodied the conviction that the United States was fortunately incapable of intervention abroad since such intervention would almost certainly be inimical to morality, the world’s poor, or the revolutionary tides of history*»³⁰. Лексеми «Vietnam», «Suez», «intervention», «morality», «revolutionary», «history», «the United States», «crisis of morale» виражають акценти-орієнтири М. Тетчер в оцінці історичного та політичного тла, на якому відбувалися події всередині її власної країни. Зокрема, особливий упор у мемуарах робиться на понятті моралі (*crisis of morale, morality*), що розкриває прагнення М. Тетчер до захисту моральних цінностей власної нації та людства в цілому, її переймання цими проблемами.

Довготривале протистояння на світовій політичній арені двох протилежних ідеологічних блоків країн у так званій Холодній війні знаходить вираження на сторінках мемуарів в описі авторкою, з одного боку, США та їх союзників і їх ролі у геополітичній ситуації, яка склалася на той час у світі, а з іншого, в оцінній характеристиці ролі СРСР як осовові сили протилежного табору, наприклад: «*A theory, coined after the collapse of communism to justify the policy of “doves” in the Cold War, holds that because the Soviet Union was comparatively weak in the late 1980s, after almost a decade of western economic and military revival, it must have been a hollow threat in the late 1970s»; «*[...] the debilitating effects of socialism, and the growing Soviet threat – were an intimidating inheritance for a new Prime Minister*»³¹. Тетчер неодноразово виражає власне розуміння дій СРСР та стилю його взаємодії з іншими країнами світу як беззаперечного екзистенційного зла, підбираючи лексику відповідної семантики з негативним оцінним компонентом: «aggression», «threat», «captive nations», «ruthlessly pressing», «manipulation», «blackmail», «military machine», «captors», «missiles», «invasion», «bureaucracy», «propaganda», «pressure», «debilitating», «intimidating» тощо.*

³⁰ Ibid., pp. 4–5

³¹ Ibid., p. 5

Втім, окрім вираження своєї політичної позиції, М. Тетчер розповідає про себе як про особистість, торкається історії свого дитинства та юності, намагаючись пояснити, що вплинуло на неї, привело її до політики, дозволило сформувати певну систему поглядів і цінностей, обґрунтовує їх правильність у власних очах тощо. Зокрема, авторка мемуарів рефлексує щодо відсутності у її світогляді тієї консервативності, що заважала багатьом її колегам йти шляхом прогресивних змін, щодо відсутності будь-якого страху подібних змін, який змушував інших політиків дотримуватися застарілих моделей поведінки і мислення. Важливою цінністю для себе М. Тетчер вважає, перш за все, свій народ, націю, країну: *«I did not feel I needed an interpreter to address people who spoke the same language. And I felt it was a real advantage that we had lived the same sort of life. I felt that the experiences I had lived through had fitted me curiously well for the coming struggle»*³². Ключовими словами виступають ті, що вказують на ціннісні орієнтири прем'єр-міністра: *«people»*, *«experiences»*, *«struggle»*. Політикиня зазначає, що відчуття близькості до свого народу надавало їй наснагу до боротьби, якою вона вважала свою діяльність (*«the upcoming struggle»*), а також значну перевагу над політиками, котрі були далекими від звичайного досвіду пересічних людей.

Ключові слова виступають у тексті предметом не тільки зорового сприйняття, вони є епіцентром твору, які опорно створюють та спрямовують інформативність оповіді, становлять систему засобів опису думок, почуттів, дій, явищ та широких суспільних процесів. Відповідно, і склад, природа, функція ключових слів визначаються характером ідейно-тематичного спрямування образної системи письменника. Аналіз ключових слів як елементу авторського стилю М. Тетчер на матеріалі її мемуарів *«The Downing Street Years»* показав, що, окрім вираження ідейних та ідеологічних, політичних та громадських поглядів авторки, такі слова слугують також і для створення її власного портрету. Зокрема, досліджений мемуарний твір М. Тетчер формує її образ передусім як політика, працівника державної та політичної системи Великобританії, а також політика ширшого масштабу, який мав вагомий вплив на соціальні, економічні та суспільні процеси у всьому світі.

2.2. Засоби вираження емоційно-експресивної тональності

Попри те, що мемуари М. Тетчер присвячені здебільшого її професійній діяльності, вони містять й характерні для художнього твору емоційно-експресивні компоненти. В спогадовій літературі відбувається відображення авторських світоглядів, цінностей, мотивів, особистісних якостей, особистого досвіду, картини світу, почуттів, емоцій, сприйняття

³² Ibid., p. 6.

соціального і особистого статусу, ставлення до світу і до себе. Саме тому мемуарну літературу цілком можна віднести до сфери художнього документалізму. Суб'єктивні переживання допомагають зобразити об'єктивні процеси дійсності в художньо-естетичній формі, а сам стан емоційної залученості допомагає автору обрати потрібну експресивну лексику.

В останні роки інтерес до проблеми експресивності мови і мовлення пов'язується зі зростанням уваги до вивчення мови як засобу впливу на мовну особистість, її поведінку і внутрішнє духовне життя. Експресивна прагматична функція мемуарного тексту полягає в передачі суб'єктивізму авторської інтерпретації подій і персонажів своєму читачеві. Вона містить наступні аспекти: оцінний (автор виражає власну оцінку описуваним явищам та подіям); інформативний (автор інформує читача, ділиться інформацією); експресивно-емоційний (автор передає через певну лексику власне *емоційне* ставлення до явищ, про які йде мова); образно-стилістичний (автор використовує образні мовні тропи).

Для здійснення аналізу емоційно-експресивної тональності мемуарної прози М. Тетчер розглянемо емоційно-експресивну лексику, яка вживається у тексті. Ця лексика передає зневажливе, презирливе, жартівливе, піднесене або інше відношення до предмету висловлювання, що відрізняє її від нейтральної лексики.

Відзначимо, що авторське мовлення у досліджуваному творі є набагато менш емоційним, ніж воно зазвичай буває у творах спогадової літератури. Однак, попри те, що Тетчер у своїх мемуарах переважно розповідає про робочу діяльність, вона виражає й особистісні переживання, пов'язані з цією діяльністю. Так, опис авторкою перших днів свого перебування на посту прем'єр-міністра, які були сповнені нових переживань, є емоційно-забарвленим. Розглянемо, зокрема, уривок, в якому М. Тетчер рефлексує щодо свого емоційного стану першого дня прем'єрства: «*But I can remember an odd sense of loneliness as well as anticipation when I received the telephone call which summoned me to the Palace. I was anxious about getting the details of procedure and protocol right; it is extraordinary how on really important occasions one's mind often focuses on what in the cold light of day seem to be mere trivia. But I was haunted by tales of embarrassing episodes as one prime minister left and his successor entered office (...)*»³³. Зазначимо, що усі лексеми, що виражають певну оцінку, є емоційно-забарвленими чи емоційно-експресивними, адже існує чітка паралель між оцінкою як когнітивно-онтологічною мовною категорією, що виражає суспільно закріплене ставлення носіїв мови до позамовних об'єктів, й емоційним ставленням

³³ Ibid., p. 9.

до нього³⁴, причому щодо певних сфер діяльності мовець має установки логічного сприйняття, щодо інших – чуттєво-образного. У випадку ж, коли судження та переживання органічно поєднані, має місце раціонально-емоційний тип оцінки, такий, як у словосполученні «*an odd sense of loneliness*», що містить лексему «*odd*» з оцінним потенціалом, та емоційно-забарвлену лексему «*loneliness*» з негативною конотацією (відчуття самотності асоціюється з відсутністю підтримки з боку оточуючих). М. Тетчер розкриває свій тривожний емоційний стан через вживання лексем «*anxious*», «*embarrassing*». Саму ж ситуацію, у якій опинилась М. Тетчер – ситуацію чогось нового та ще невідомого для неї – авторка описує емоційно-забарвленою лексемою *extraordinary*. У тексті вживаються інтенсифікатори, які підсилюють експресивність емоційно-нейтральних лексем, як-от: «*really*» перед фразою *important occasions*, «*mere*» перед лексемою «*trivia*». За допомогою фразеологічного звороту «*in the cold light of day*» М. Тетчер передає свою вроджену здатність мислити у більшості випадків відсторонено та неупереджено (епітет «*cold*» підкреслює відсутність емоцій, прагматичність). Однак загальна емоційно-експресивна тональність даного уривку залишається тривожною та передає страх авторки перед новим та невідомим (вираз «*I was haunted*» несе у собі негативний відтінок переслідування, залякування).

Емоційно-забарвлена лексика використовується й для передачі настроїв як політичної верхівки країни, так і всього народу та світової спільноти щодо певних подій міжнародного значення. Наприклад, в наступному уривку як авторка описує тероризм як проблему, з якою їх самій довелося зіткнутися на посту прем'єр-міністра: «*The second half of 1979, though dominated by economic policy and by the intense round of diplomatic activity, was also a time darkened by terrorism. Barely a fortnight after entering No. 10 I had delivered the address at the Memorial Service for Airey Neave. Not long afterwards, IRA terrorists struck another blow which shocked people around the world*»³⁵. Проблема тероризму не залишає нікого байдужим, становлячи одне з найогидливіших явищ сучасного суспільства. Настрій жаху передається у поданому уривку вживанням лексеми «*darkened*», яка у метафоричній формі розкриває той психологічний вплив, що його здійснювало на суспільство цей руйнівний феномен. Емоційно-експресивним епітетом тут виступає також лексема «*shocked*», яка виражає настрої людей по всьому світу. Хоча ця лексема є типовою у використанні в текстах за тематикою тероризму або інших

³⁴ Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2000. 305 с.

³⁵ Ibid., p. 31.

соціальних потрясінь, авторка через її вживання передає і власну стурбованість проблемою.

Емоційно-експресивна лексика знаходиться в тісній взаємодії і віддзеркалює систему цінностей, переваг, уподобань у мовній картині соціуму. Мемуарна література відображає цінності фундаментального характеру – культуру, історію, моральність. Активно взаємодіючи з оцінним компонентом, емоційно-експресивна лексика регулюється авторськими намірами. Так, в уривку: «*I began with Ian Gilmour and told him of my decision. He was – I can find no other word for it – huffy. He left Downing Street and denounced government policy to the television cameras as “steering full speed ahead for the rocks” – altogether a flawless imitation of a man who has resigned on principle. Christopher Soames was equally angry – but in a grander way. I got the distinct impression that he felt the natural order of things was being violated and that he was, in effect, being dismissed by his housemaid. Mark Carlisle, who had not been a very effective Education Secretary and leaned to the left, also left the Cabinet – but he did so with courtesy and good humour*»³⁶ Тетчер описує особливості поведінки своїх, на момент описуваних подій вже бувших, однопартійців-міністрів Іана Гілмора, Крістофера Соумза та Марка Карлайла, коли ті дізналися про її рішення виключити їх з кабінету міністрів під час кадрових перестановок в уряді. Лексеми «*huffy*», «*denounce*», словосполучення з оксимороном «*...was equally angry – but in a grander way*» та іронією «*flawless imitation of a man*», «*left the Cabinet [...] with courtesy and good humour*», а також імплікатура «*he felt he was, in effect, being dismissed by his housemaid*» виражають авторську оцінку особистісних якостей кожного з чоловіків, що інтегрована в конотацію семантики цих лексем чи виразів.

Емоційно-експресивна тональність мемуарів М. Тетчер формується не тільки на лексичному рівні, тобто за рахунок використання власне емоційно-експресивної лексики, а й на текстовому. Членування тексту мемуарів на розділи та підрозділи передає чіткий авторський план щодо відтворення хронології та ієрархії подій відповідно їх політичної ваги. Наприклад, перший розділ мемуарів, присвячений першим дням перебування Тетчер на посту прем'єр-міністра Великобританії, містить трохи більше 12 сторінок тексту, при цьому він розбитий на дев'ять частин, кожна з яких є мінітекстом з власною назвою: «*To the Palace*», «*10 Downing Street*», «*Life “Over the Shop”*», «*Inside Downing Street*», «*Cabinet-Making*», «*Other Appointments*», «*Early Decisions*», «*Visit of Helmut Schmidt*», «*Working Weekend*». Таке текстове членування сприяє передачі динамічності початку професійної діяльності Тетчер, її внутрішньої мобілізованості йти вперед і вирішувати складні професійні

³⁶ Ibid., p. 86.

задачі, її суб'єктивного сприйняття власного покликання втілити філософію змін у своїй країні, притаманного всім політикам і державним діячам ретельного планування роботи. Тож, саме політичне мислення авторки втілюється у мовленнєвих структурах заголовків та підзаголовків, а спосіб розбивки тексту на менші компоненти сприяє формуванню у читача уявлення про організацію діяльності кабінету міністрів Великобританії, про який йдеться у досліджуваному творі. Окрім того, така особливість мемуарів М. Тетчер характеризується емоційністю, яка забезпечує лаконічність і чіткість текстового розгортання.

Розглянемо, як забезпечується емоційно-експресивна тональність тексту кожного розділу через зміст заголовків. Імпліцитна інформація, закладена у назвах заголовків та підзаголовків, є не менш значущою, ніж експліцитно виражена інформація у поверхневій структурі цих назв. Експресивність заголовків і підзаголовків набула «*Into the Whirlwind*», «*Not at All Right, Jack*», «*Home and Dry*», «*Shadows of Gunmen*», «*Keeps Raining All the Time*», «*Hat Trick*», «*Not So Much a Programme, More a Way of Life*», «*Putting the World to Rights*», «*No Time to Go Wobbly*», «*Men in Lifeboats*», «*Grand Finale*», «*Bowing Out*» проявляється, передусім, у їх метафоричності. Метафорична аргументація впливає на читача набагато ефективніше, ніж інтелектуальні аргументи, що наводяться у тексті розділів. Окрім того, вони беруть безпосередню участь у створенні образу автора, якому властива не тільки інтелектуально-логічна, але й емотивна образність.

Так, заголовок першого розділу «*Over the Shop*» сприяє створенню мовного портрета Тетчер, адже метафора, закладена в самій назві (і вжита повторно у більш розгорнутій формі в одному з підзаголовків цього розділу – «*Life 'Over the Shop'*»), слугує символом для політичній нерозривності особистого та професійного життя. Життя та діяльність в будинку № 10 по вулиці Даунінг, офіційній резиденції прем'єр-міністра Великобританії, багато в чому нагадувало М. Тетчер, дочці крамаря, життя у будинку її батька, в якому перший поверх відводився для торгівлі, а другий – для розташування особистих кімнат членів сім'ї. Таким чином, зазначений заголовок метафорично передає важливу соціокультурну реалію, закарбовану в національну свідомість англійців через ментально-лінгвальний конструкт. Така метафоричність, будучи значущою інтелектуально-емоційною складовою цього мемуарного тексту, передає також індивідуально-авторський світогляд та світосприйняття.

Емоційно-експресивна тональність на рівні заголовків виражається також в метафоричній образності заголовків третього розділу твору – «*Into the Whirlwind*» та останнього, двадцять восьмого, розділу – «*Men in Lifeboats*». Образність таких метафор сприяє перетворенню звичайної

текстової інформації в емоційно-оцінне повідомлення. Вираз «*into the whirlwind*» ємно та образно передає вируючий стиль політичного повсякденного життя, що в який занурилася пані Тетчер у перші вісімнадцять місяців її прем'єрства. Авторка зазначає: «*it is certainly a very different experience going abroad as Prime Minister [...] on what is usually a hectic schedule*»³⁷. В цьому розділі авторка передає читачеві свій цільний графік зустрічей, засідань, дискусій з найширшого кола питань зі світовою елітою, як-от: принципи формування спільного бюджету європейського співтовариства, стратегії взаємодії Британії та решти Європи, світові ціни на нафту, відносини з комуністичним блоком країн тощо.

Метафора «*men in lifeboats*» виражає експресивність смислової складової даної стилістичної одиниці за двома напрямками: емоційною маркованістю усталеного сигніфікативного значення та авторською інтерпретацією (розширеною й уточненою) цієї сталої метафори. Асоціативне порівняння політиків / урядовців з людьми у рятівних човнах, що покладене в основу описуваного тропу, ґрунтується на спільній ознаці незворотності перебігу подій у житті як людей, що рятуються у водній пустелі, так і політиків та державних діячів, що чинять певні вчинки з остраху та малодушності (алюзія на описуване Тетчер голосування, організоване у листопаді 1990 року її старшими однопартійцями-консерваторами, з метою витіснити її з посади прем'єр-міністра). Експресивність цієї метафори передає, з одного боку, глибину емоцій, пережитих авторкою, а з іншого – неупереджену точність смислової оцінки ситуації, яка описується у даному розділі. В результаті здійснюється успішний вплив на емоції адресатів і створюється очікуване авторкою ставлення до викладених нею подій.

Отже, емоційно-експресивна тональність в тексті мемуарів М. Тетчер формується за рахунок як лексико-семантичних засобів, так і засобів структурно-текстових та стилістичних. Переважно емоційно-експресивна лексика, вжита у творі, призначена для вираження внутрішнього стану авторки (а отже, й головної діючої особи в мемуарному творі), а також для передачі ставлення Тетчер до подій, людей та їхніх вчинків, про які вона розповідає. З огляду на це відзначаємо присутність у творі оцінного компоненту, який функціонує одночасно з експресивною функцією.

ВИСНОВКИ

Мемуарна література як один із засобів вираження національного світобачення є унікальним художньо-документальним джерелом соціальної пам'яті, яке дозволяє авторові на суспільно-політичному та культурному тлі подій рельєфніше зобразити свій внутрішній світ чи / та

³⁷ Ibid., p. 33.

емоційні переживання, таким чином створюючи багатогранний діалог з читачем. Спогадові тексти вивчаються як лінгвокультурологічний, семантичний, етнопсихологічний культурний продукт. Мемуарні твори можуть бути класифіковані за різними ознаками, такими як соціальна приналежність, жанрові особливості, форма викладу та стиль, що визначають ступінь співвідношення факторів суб'єктивності та об'єктивності при викладі подій. Жанроутворюючими домінантами мемуарної прози виступають категорії пам'яті, суб'єктивності, ретроспективності, документальності, художньо-психологічної рефлексії, які породжують низку текстуальних суперечностей між «Я-концепцією» автора та спробами її об'єктивації художніми засобами.

Лексико-семантичний аналіз мемуарів М. Тетчер «The Downing Street Years», основна фабула яких розгортається в часо-просторовому дискурсі одинадцяти років прем'єрства авторки, дозволив встановити структурно-семантичні та текстово-наративні особливості як засоби цілісної організації оповіді цього мемуарного твору. Опорними лексичними засобами досліджуваних мемуарів виступають ключові слова-лейтмотиви авторського стилю, які перш за все функціонують на рівні заголовків розділів та підрозділів та належать до наступних лексико-семантичних груп: абстрактні іменники на позначення термінології соціально-економічної та політичної сфер; різновиди онімів; економічні, соціальні та політичні акроніми; числівники – вказівники часових меж, економічних показників, статистичних даних. Лексико-семантичним аспектом текстотворення мемуарів М. Тетчер виступають також засоби вираження емоційно-експресивної тональності, а саме: одиниці емоційно-забарвленої та емоційно-експресивної (зокрема оцінної) лексики; метафоризація на рівні заголовків для реалізації авторського задуму передачі атмосфери перебігу описуваних подій.

АНОТАЦІЯ

В представленій науковій розробці аналізується лексико-семантичний аспект текстотворення мемуарної прози Маргарет Тетчер на матеріалі першого тому мемуарів авторки «The Downing Street Years». Методологічною основою дослідження є вихідне положення про принцип текстотворення як про спосіб структурно-семіологічного та наративного упорядкування текстового простору художнього твору. Розглянуто теоретичне підґрунтя вивчення літературного жанру мемуарної прози, описано її основні жанроутворюючі категорії, а саме категорії пам'яті, суб'єктивності, ретроспективності, документальності, художньо-психологічної рефлексії. Окреслено функціональну роль заголовків у лексико-семантичній площині та сталих висловлювань в межах двох основних композиційних рамок представлення інформації в мемуарах – проспект-

тивної та ретроспективної. З'ясовано, що механізм текстотворення мемуарної прози М. Тетчер зумовлюється авторською метою – інформування та експресія; змістом комунікації – максимально повний опис подієвого простору одинадцяти років прем'єрства авторки; соціальною характеристикою учасників комунікації – титуловані особи, міністри, військові, політики, шахтарі, представники світової еліти, державні діячі. Визначено лексико-семантичний склад ключових слів авторського стилю М. Тетчер. Досліджено засоби вираження емоційно-експресивної тональності в мемуарній прозі Тетчер на рівні метафоризації заголовків розділів та підрозділів досліджуваного мемуарного твору, емоційно-забарвленої та емоційно-експресивної (зокрема оцінної) лексики.

Література

1. Академічний тлумачний словник української мов : в 11 т. URL: <https://sum.in.ua/s/memuary>
2. Бабелюк О. А. Поетика постмодерністського художнього дискурсу: принципи текстотворення (на матеріалі сучасної американської прози малої форми) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук:10.02.04. К., 2010. 33 с.
3. Бибик С. П., Сюта Г. М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / за ред. С.А. Єрмоленко. Харків : Фоліо. 2006. 623 с.
4. Словських У. Загальнотеоретичні питання вивчення мемуарів як історичного джерела: історіографія проблеми. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики* : зб. наук. пр. К., 2006. Вип. 13. Ч. II. С. 152–161.
5. Іващенко В. Ю. Мемуари з історії Харківського університету XIX – початку XX. *Вісник Харківського університету ім. В. Н. Каразіна*. 2000. № 485: Історія. Вип. 32. С. 259–267.
6. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2000. 305 с.
7. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К. : Академія, 1997. 752 с.
8. Любовець Н. І. Вивчення мемуарів як історичного та біографічного джерела: до історіографії проблеми. *Українська біографістика*. 2010. Вип. 7. С. 66–104.
9. Нікіфорчук С. Автобіографія, біографія, мемуари як основні типи художньо-документальної літератури: диференціація понять. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. Херсон, 2011. Вип. 14. С. 269–272.
10. Пустовіт В. Ю. Проблеми націєтворення в мемуарному дискурсі вітчизняних письменників XIX століття : монографія. Луганськ : Знання, 2008. 284 с.

11. Скаріна О. Ю. Особистісне і документальне в мемуарній і біографічній прозі (на матеріалі української літератури кінця XX ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06. Тернопіль, 2007. 20 с.
12. Танчин К. Я. Щоденник як форма самовираження письменника : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06. Тернопіль, 2005. 20 с.
13. Федунь М. Р. Українська мемуаристика в Галичині кінця XIX – початку XX століття: жанрово-стильові особливості : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Івано-Франківськ, 2001. 19 с.
14. Форманова С. В. Ключові слова як вектор інтерпретації художнього тексту. *Культура народів Причорномор'я*. 1999. № 6. С. 234–239.
15. Черкашина Т. Ю. Наративні особливості художньо-біографічної прози: автор і читач : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06. Тернопіль, 2007. 20 с.
16. Черкашина Т. Ю. Мемуарно-автобіографічна проза XX століття: українська візія : монографія. Харків : Факт, 2014. 378 с.
17. Черкашина Т. Ю. Українська мемуарно-автобіографічна проза XX ст.: жанрова, структурна та ідейно-художня еволюція : автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.01. Київ, 2015. 40 с.
18. Almqvist E. D. Reflections on Memoir as a New Genre. *Irish University Review*. 2020. Vol. 50. Issue 1. Pp. 153–163.
19. Bruner J. The “Remembered” Self. *The Remembering Self: Construction and Accuracy in the Self-Narrative*: selected works / ed. by N. Neisser and R. Fivush. Cambridge, 1994. P. 41–54.
20. Crystal D. *Investigating English Style*. London : Routledge, 1969. 278 p.
21. Loftus Elizabeth F., Pickrell Jacqueline E. Formation of False Memories. *Psychiatric Annals*. 1995. No. 12. P. 720–725.
22. Neimeyer G.J., Metzler A.E. Personal Identity and Autobiographical Recall. *The Remembering Self: Construction and Accuracy in the Self-Narrative*: selected works / ed. by N. Neisser and R. Fivush. Cambridge, 1994. P. 105–135.
23. Smith S., Watson J. *Reading Autobiography: A Guide for Interpreting Life Narratives*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2010. 2nd Edition. 394 p.
24. Thatcher M. *The Downing Street Years*. Harper Collins Press, 2012. 832 p.

Information about the author:

Aleksenko Svitlana Fedorivna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of English Philology and Language
Didactics

Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko
87, Romenska str., Sumy, 40002, Ukraine